

ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ МОНІТОРИНГ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається професіографічний моніторинг як важливий елемент системи, що дозволяє максимально повно охопити всі компоненти складного та багатоскладового процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів.

В умовах особистісно-орієнтованої педагогічної освіти досить чітко утвердився прогностичний підхід, що органічно поєднує контроль, прогноз і корекцію, завдяки чому забезпечується ефективне дослідження та оцінювання підготовки майбутнього вчителя. Важливим елементом його виступає професіографічний моніторинг. Метою статті виступило визначення цілей, опис змісту та побудова технології проведення професіографічного моніторингу підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.

У широкому розумінні поняття "моніторинг" можна визначити як постійне стеження за певним процесом із метою вияву його відповідності до бажаного результату або початкового припущення, що передбачає спостереження, оцінку та прогноз стану навколишнього середовища у зв'язку з діяльністю людини (О.М. Майоров). З початку 90-х років у вітчизняній педагогічній науці з'явилися дослідження педагогічного моніторингу (В.І. Андреев, В.П. Беспалько, М.Б. Гузаіров, Л.О. Зайцева, В.А. Кальней, Д.Ш. Матрос, Н.М. Мельникова, Д.М. Полев та ін.). Педагогічний моніторинг, згідно А.А. Орлова та Є.І. Ісаєва, постає як багаторівнева ієрархічна система відстежування педагогічного процесу, яка дозволяє одержувати та використовувати інформацію про адекватність реалізованих у ньому дидактичних засобів (зміст, форми, методи, методи навчання, режим учбової роботи) до визначених цілей педагогічної підготовки, індивідуально-типологічних особливостей суб'єктів педагогічного процесу та специфіки середовища їхньої життєдіяльності.

Різновидом педагогічного моніторингу виступає професіографічний моніторинг, досліджений у роботах С.М. Силіної. Професіографічний моніторинг розглядається нею як процес неперервного, науково обґрунтованого, діагностико-прогностичного, планово-діяльнісного стеження за станом і розвитком процесу підготовки спеціалістів із метою оптимального вибору освітніх завдань, а також засобів і методів їх розв'язання. Об'єктом професіографічного моніторингу виступає освітній процес ВНЗ, а предметом - професійно-педагогічна підготовка спеціаліста. *Функції моніторингу* (інформаційно-оцінна, пошуково-дослідницька, корекційно-формуюча, прогностична), спрямовані на забезпечення наукового підходу в управлінні навчально-виховним процесом ВНЗ, випливають із загальної мети - підвищення якості професійно-педагогічної підготовки спеціалістів. Для всіх видів моніторингу, в яких здійснюється опосередковане вимірювання (зокрема педагогічний, освітній, професіографічний) із застосуванням технологій наукового дослідження, а також системи критеріїв і показників, важливого значення набуває забезпечення високої якості інструментарію, розробка критеріальної бази, сам процес вимірювання, статистична обробка результатів та їх адекватна інтерпретація. Провідними вимогами до педагогічного моніторингу (О.А. Абдулліна, С.М. Силіна) в системі вищої освіти є: об'єктивність - мінімізація суб'єктивних оцінок, врахування всіх результатів (позитивних і негативних), створення однакових умов для всіх тих, хто навчається; валідність - повна та всебічна відповідність контрольних завдань змісту матеріалу, який досліджується, чіткість критеріїв вимірювання й оцінки, можливість підтвердження позитивних або негативних результатів, одержаних із допомогою різних способів контролю; надійність - стійкість результатів, одержаних при повторному контролі, проведеному іншими особами; систематичність - проведення етапів і видів педагогічного моніторингу в певній послідовності та системі; врахування рівня освіти та розвитку, індивідуальних особливостей об'єкта навчання, а також умов і конкретних ситуацій проведення дослідження, що передбачає диференціацію контрольних і діагностичних завдань; гуманістична спрямованість моніторингу передбачає створення атмосфери доброзичливості, співробітництва, довір'я, сприятливого емоційного клімату; результати моніторингу не можуть використовуватися з метою тиску або маніпуляції, а повинні мати стимулюючий характер щодо якісної зміни ставлення студентів до навчання та майбутньої професійної діяльності.

Означений підхід дозволив нам окреслити цілі, описати зміст і побудувати технології проведення професіографічного моніторингу підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності. В основу експериментальної моделі підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності покладено дослідження психолого-педагогічної підготовки як багатоскладового, інтегрованого процесу, що вимагає глибокого вивчення його ходу й якості. Уточнимо цілі професіографічного моніторингу підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності на стратегічному, тактичному й оперативному рівнях. На стратегічному рівні метою виступає оцінка якості психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів в аспекті відповідності її до вимог стандартів вищої педагогічної освіти для ефективного управління процесом підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності.

Якість освіти визначається сукупністю показників, які характеризують різні аспекти навчальної діяльності освітньої установи: зміст освіти, форми й методи навчання, матеріально-технічну базу, кадровий склад тощо, та забезпечують розвиток компетенції тих, хто навчається (С.Є. Шишов, В.А. Кальней). Якість освіти, згідно А.І. Субето, М.М. Поташика, виступає як співвідношення цілі та результату, як міри досягнення цілей, при

тому, що цілі (результати) задані операціонально. Однак не варто забувати, що освітні результати повинні враховувати й те, ціною яких витрат, зусиль ці результати досягнуті. Йдеться про досягнення найвищого, можливого результату при мінімально необхідних затратах сил, енергії, часу, іншими словами, йдеться про оптимальні результати. Нами враховані всі ці підходи при визначенні поняття "якість психолого-педагогічної підготовки", що виступає як ступінь відповідності рівня одержаних результатів (характеристики знань - повнота, узагальненість, глибина та ін.; педагогічних умінь - дійовість, повнота, послідовність операцій та ін.; професійно-особистісних якостей, професійно-ціннісних пріоритетів) до визначених цілей психолого-педагогічної підготовки.

На тактичному рівні цілі - це діагностика стану та результатів процесу психолого-педагогічної підготовки; обґрунтування умов оптимальної організації та корекції змісту навчання, впровадження нових освітніх технологій у процес вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Оперативні цілі - це збір об'єктивної інформації про результати психолого-педагогічної та соціально-педагогічної підготовки в їх динаміці; обробка, узагальнення й аналіз зібраної інформації; встановлення кореляційних залежностей між особистісним, когнітивним та опереціональним компонентами освітнього процесу для реалізації особистісно-зорієнтованого підходу в професійному навчанні. Цілі моніторингу дозволили скласти його програму, а також визначити програмні блоки. Програма професіографічного моніторингу підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності обіймає змістовну (спрямованість обстеження на предмет оцінювання, критеріальну базу оцінювання) та технологічну частини (методи та засоби оцінювання, етапи проведення моніторингу, виконавці, система способів обробки й узагальнення інформації, форми подання інформації). Змістовна частина обіймає:

А. Напрямки дослідження.

В. Критеріальна база.

Технологічна частина програми охоплює:

С. Методи та засоби оцінювання.

Д. Виконавці (спеціалісти), які реалізують програму обстеження.

Е. Етапи проведення моніторингу, система способів і засобів обробки, узагальнення та систематизації одержаної інформації. Форми подання одержаної інформації.

Розглянемо кожен із програмних блоків більш повно. А. Напрямки дослідження впливають із аналізу навчальної документації щодо підготовки вчителів початкових класів: державні стандарти, плани, програми; зміст освітньо-виховного процесу педагогічного факультету. Процес становлення майбутніх учителів постає як стійка взаємодія компонентів системи: професійні знання (когнітивний компонент); професійно-педагогічні уміння (діяльнісний компонент); професійно-особистісні якості (особистісний компонент).

Когнітивний напрямок передбачає оцінку ефективності та якості засвоєних студентами знань: про сутність, специфіку педагогічної та соціально-педагогічної діяльності; про структуру навчально-виховного та соціально-педагогічного процесу; про найважливіші педагогічні ідеї, теорії, системи, соціально-педагогічні концепції; про педагогічні аспекти розвитку та соціалізації людини на різних етапах життя; про дитинство та його соціально-культурні завдання, дитячу субкультуру, соціальну ситуацію розвитку; про вікові та індивідуальні особливості розвитку молодших школярів; про дитячі групи та колективи, особливості спілкування та взаємодії дітей у них; про сучасні педагогічні та соціально-педагогічні методи, методики, технології. Діяльнісний напрямок передбачає оцінку сформованості: загальнопедагогічних умінь (аналітичні, діагностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні, прогностичні, рефлексивні; уміння формулювати соціально-педагогічні задачі та розв'язувати їх тощо), а також загальнонавчальні уміння студентів (уміння ставити цілі, планувати та виконувати діяльність, уміння самооцінки та самоконтролю та ін.). Особистісний напрямок передбачає оцінку особистісних якостей, життєвих і професійних цілей і цінностей студентів, пізнавальної мотивації, емпатії, рефлексії, здатності до саморозвитку.

Оцінювання підготовки за означеними напрямками відбувалося з урахуванням аналізу типових труднощів молодих спеціалістів, на які вказують дослідження С.Г. Вершловського, Л.Н. Лесохіної, О.Г. Мороза, С.Н. Силіної та ін. Критеріальну базу складають: когнітивні, діяльнісні й особистісні критерії. Когнітивні критерії ґрунтуються на прийнятих у педагогіці та психології кількісних та якісних показниках ефективності процесу навчання; діяльнісні критерії дозволяють оцінити сформованість пізнавальних і практичних (загальнопедагогічних) умінь; особистісні критерії оцінюють динамічний характер освітнього процесу. Розглянемо детальніше кожен із виокремлених показників.

У визначенні показників когнітивного напрямку ми спиралися на роботи О.О. Вербицького, Л.О. Зайцевої, Л.Я. Зоріної, П.В. Копніна, І.Я. Лернера та ін. За когнітивною шкалою показниками теоретичної підготовки ми використовували такі якості знань як: повнота, глибина, оперативність, гнучкість, усвідомленість, виділені І.Я. Лернером на підставі співвіднесення видів знань (закони, теорії, поняття, судження та ін.) з елементами змісту освіти. Перші три характеристики обумовлюють конкретність, узагальненість, систематичність знань. Усвідомлення знань призводить до їх системності, згорнутості; міцність забезпечується їх усвідомленістю, оперативністю. Загальний рівень когнітивного напрямку характеризується змістом, обсягом, науковістю знань. У свою чергу зміст знань розкривається через конкретність, гнучкість, міцність; обсяг знань полягає в глибині та повноті; науковість відображена через усвідомленість, системність, узагальненість знань.

За діяльнісною групою критеріїв нами виокремлені як показники характеристики дій, що виконуються, за такою схемою: повнота умінь у цілому; послідовність операцій, що виконуються; усвідомленість дій у цілому. Найвищий рівень сформованості вміння характеризується виконанням усіх операцій із дотриманням їх послідовності та цілковитим усвідомленням дій.

За особистісною шкалою нами виділені такі показники: сформованість процесу цілепокладання в навчально-пізнавальній діяльності (сформовані найближчі цілі: навчальні та соціальні; далекі цілі, пов'язані з педагогічною діяльністю, професійні плани); сформованість професійно-педагогічної мотивації, розвиток емпатії; здатність до саморозвитку. Крім того, у процесі підготовки студентів нами враховувалися: психологічний клімат у групі (згода, задоволення професією, атмосфера співробітництва, захоплення); характеристика групової згуртованості (відчуття приналежності до групи, референтність групи, позитивні міжособистісні стосунки); психофізіологічний стан (самопочуття, працездатність); ефективність професійної діяльності викладачів.

Технологічна частина програми моніторингу передбачає такі методи та засоби оцінювання: вивчення документів і результатів навчально-виховної діяльності студентів і викладачів; проведення зрізових контрольних робіт; спостереження; опитування (усне та письмове); тестування; експертні оцінки.

Засоби оцінювання адекватні зазначеним вище методам: програми спостереження; алгоритми експертних оцінок; опитники й анкети; критеріально-орієнтовні тести.

Критеріально-орієнтовні тести (КОРТи) використовувалися для оцінки ступеня засвоєння навчального змісту психолого-педагогічних дисциплін. Такі тести вибудовувались згідно прийнятих у педагогіці правил побудови тестів досягнення. Головною вимогою до всіх тестових методик виступає валідність. За формою використовувалися завдання таких типів: завдання з вибором правильної відповіді; завдання на визначення правильної відповіді; завдання, в яких потрібно визначити правильний хід дій, операцій. Для остаточного відбору тестових завдань і використання їх у пілотажних обстеженнях студентів нами застосовувався метод групових експертних оцінок.

Д. На педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету (кафедрах психології, педагогіки початкового навчання, теорії і методик початкового навчання) були сформовані робочі групи, до складу яких включалися виконавці, відповідальні за збір та обробку інформації, й аналітики, які інтерпретували інформацію, складали звіти за підсумками чергового етапу обстеження та рекомендації користувачам. В якості виконавців залучалися й студенти старших курсів, для яких участь у проведенні моніторингу є досвідом організації педагогічного дослідження.

Е. Характеризуючи етапи обстеження як наступний елемент програми, зазначимо, що вони пов'язані з сутністю та характеристикою професіографічного моніторингу та його цілями, тому важливою є системність, тривалість, періодичність обстеження. Загалом професіографічний моніторинг, зорієнтований на відслідковування динаміки професійно-педагогічної підготовки, триває постійно. Періодичність проведення моніторингу пов'язана з особливостями об'єкта вивчення, а також із процесом удосконалення змісту та технологій моніторингу. Зрізи за всіма провідними напрямками проводилися систематично, що дозволило встановити ступінь адекватності використаних дидактичних засобів до цілей підготовки. За особистісним та когнітивним напрямками найбільша динаміка властива якості знань, задоволеності освітнім процесом, характеру комунікації та стосунків у групі, які доцільно відслідковувати через півроку. Дещо інша періодичність обстеження професійно-педагогічної мотивації, розвитку емпатії (по закінченні кожного курсу). Діяльнісний компонент педагогічної підготовки перевіряється згідно прийнятих етапів контролю - поточного та підсумкового (контрольні зрізи, заліки, екзамени, тобто двічі на рік), а також під час проведення педагогічних практикумів і практик. Крім того, у процесі вивчення різних навчальних курсів проводилася інтегральна оцінка ефективності професійної діяльності викладачів.

Аналіз за всіма показниками проводився за єдиною умовною шкалою, в якій: 3 бали позначав високий рівень сформованості конкретного показника; 2 бали - середній рівень; 1 бал - низький. Система обробки інформації обіймає інтегровану комп'ютерну експериментальну систему, розробка якої здійснена в дослідженнях Л.О. Зайцевої, А.А. Орлова, М.А. Смирнової; комп'ютерний комплекс "MONI" для введення, редагування та обробки всіх первинних документів, одержаних у ході моніторингу. В якості адекватної системи обробки інформації нами використовувалася програма "STATISTIKA"; комп'ютерна програма, розроблена в системі "Microsoft Access"- Моніторинг, передбачає збір, реєстрацію та аналіз індивідуальних даних. Стандартною формою подання одержаної в ході обстеження інформації є звіт. Такий документ, як результат роботи виконавців та аналітиків, відображає динаміку змін показників за окресленими напрямками, містить текстову та графічну (графіки, діаграми, піктограми, таблиці) інформацію, а також висновки та рекомендації.

Впровадження професіографічного моніторингу дозволило відстежувати та зрозуміти динаміку, зміст, тенденції, діалектику змін, що відбуваються у студентів від курсу до курсу, зібрати корисну інформацію про адекватність використаних у педагогічному процесі дидактичних засобів (зміст, форми, методи навчання, режим навчальної роботи), про індивідуально-психологічні особливості студентів, міжособистісні стосунки та спілкування в студентській групі та на основі цього організувати особистісно-зорієнтований освітній процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності, коригувати хід інноваційних процесів, проводити роботу щодо підвищення якості викладання у ВНЗ. Інформація професіографічного моніторингу використовувалася для корекції роботи усіх підрозділів педагогічного навчального закладу на рівні факультету, кафедр, громадських організацій, ректорату, що забезпечило узгодженість і наступність різних етапів підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності. Результати моніторингу дають матеріал для аналізу й оцінки соціальної мотивації, динаміки поведінки, професійних спрямувань студентів, а також для визначення факторів, що впливають на формування особистості майбутніх спеціалістів. Професіографічний моніторинг забезпечує здійснення науково обґрунтованого, діагностико-прогностичного аналізу та відповідного коригування процесу підготовки студентів до соціально-

педагогічної діяльності на всіх його стадіях; дозволяє визначати раціональність використання педагогічних засобів, їх адекватність згідно визначених цілей, ефективність педагогічних технологій.

*****

1. Абдуллина О.А. Мониторинг качества профессиональной подготовки // Высшее образование в России.- 1998.- №3.- С.28-34.
2. Белкин А.С., Сирина С.Н. Профессиографический мониторинг подготовки специалиста в системе высшего педагогического образования. Вып. 4.- Шадринск, 1999.- С.43-58.
3. Зайцева Л.А. Оценка качества педагогической подготовки студентов в вузе средствами мониторинга: Дисс... канд. пед. наук.- Тула, 1999.- 178 с.
4. Майоров А.Н. Мониторинг как научно-практический феномен // Школьные технологии.- 1998.- №5.- С.25-49.
5. Матрос Д.М., Полев Н.Н., Мельникова Н.Н. Психологический мониторинг // Школьные технологии.- 1999.- №1-2.- С.3-21.
6. Орлов А.А., Исаев Е.И. Педагогический мониторинг и проблемы реабилитации школьников, проживающих в зоне Чернобыльской аварии // Вестник новых медицинских технологий, 1994.- Т.1.- 75-83.
7. Сирина С.Н. Профессиографический мониторинг в педагогических вузах // Педагогика.- 2001.- №7.- С.47-53.

Матеріал надійшов до редакції 23.09.03 р.

Литвиненко С.А. Профессиографический мониторинг в подготовке будущих учителей начальной школы к социально-педагогической деятельности.

Рассматривается профессиографический мониторинг как важный элемент системы, который позволяет отследить и своевременно скорректировать все составляющие процесса подготовки будущих учителей начальных классов.

Lytvynenko S.A. Graphical professional monitoring in training future elementary school teachers for social and pedagogical activity.

The article examines graphical professional monitoring as an important element used to track and correct all the components of the process of training future elementary school teachers.